

Inž. Ivan Dorčić,
naučni suradnik
Instituta za ekonomiku i
organizaciju poljoprivrede

PODRUČJA PROIZVODNJE I OTKUPA MLIJEKA U SR HRVATSKOJ

U proizvodnji mlijeka u SR Hrvatskoj, kao i u čitavoj Jugoslaviji, dominiraju individualni proizvođači. Individualni proizvođači su 1967. godine raspolagali sa 97% (u čitavoj Jugoslaviji 96%) od ukupnog broja krava. Na ovom sektoru 1967. godine proizvelo se gotovo 90% ukupne proizvodnje mlijeka u SR Hrvatskoj. Ostali dio proizvodnje nalazi se kod društvenih proizvođača.

Obzirom na predominantnu ulogu individualnih proizvođača, najveći dio proizvodnje mlijeka namijenjen je za opskrbu seljačkih domaćinstava. Usljed slabe potražnje mlijeka od strane nepoljoprivrednog stanovništva proizvodnja ima pečat samoopskrbe, što destimulira zainteresiranost individualnih proizvođača za što bolje korištenje površinskih i stočnih kapaciteta. Istovremeno to se odrazilo na vrlo polagani rast muznosti krava, a time i na polagani rast ukupne proizvodnje mlijeka. U Hrvatskoj muznost po kravi porasla je od 1.200 litara 1956. na 1.319 litara 1967. godine.

Struktura proizvodnje i stupanj samoopkrbnosti različit je po područjima. Ovim člankom želi se ukazati na glavna proizvodna i otkupna područja za mlijeko u Hrvatskoj, kao i na osnovne karakteristike pojedinih područja sa aspekta rasprostranjenosti proizvodnje mlijeka za tržište. Pored toga želimo izdvojiti neke važnije elemente u njihovom kretanju, kako bismo se upoznali s utjecajem nekih ekonomskih faktora na nivo i strukturu proizvodnje i otkupa mlijeka u Hrvatskoj.

RAZMJESTA I PROIZVODNJE MLIJEKA U SR HRVATSKOJ

Za obilježje teritorija služiti ćemo se bivšim kotarima, što će nam omogućiti praćenje proizvodnje u višegodišnjem periodu obzirom na raspoložive podatke.

Tabela 1 — Proizvodnja mlijeka 1967. godine u područjima SRH

Kotar (bivši)	Proizvodnja mlijeka mil. l.	%
Osijek	151	22
Bjelovar	166	24
Varaždin	60	9
Zagreb	108	16
Sisak	59	9
Karlovac	66	9
Rijeka (i Pula)	31	5
Split	43	6
SR Hrvatska	684	100

Proizvodnja mlijeka u Hrvatskoj nije jednako raspoređena, već je zbog povoljnijih prirodnih i tržišnih faktora skoncentrirana na području sjeverno od rijeke Save. To će nam potvrditi podaci na tabeli 1.

Na području sjeverno od Save proizvodi se (1967.) oko 80% od ukupne proizvodnje mlijeka u Hrvatskoj, a na sva ostala područja otpada svega 20% proizvodnje. Razlike u veličini proizvodnje bit će uočljive ako ih pratimo u kretanju. U tu svrhu uporedit ćemo ova kretanja u nekoliko posljednjih godina, odnosno za vrijeme od 1963. do 1967. godine. Služit ćemo se samo razlikama u količini proizvodnje između spomenutih dviju godina, i to posebno za društveni, a posebno za individualni sektor poljoprivrede. (Vidi tabelu 2.)

Tabela 2 — Porast, odnosno smanjenje proizvodnje mlijeka (1967¹⁾) u odnosu na 1963. godinu u SR Hrvatskoj

Kotar (bivši)	Društveni proizvod.		Individualni proizvod.		Ukupno	
	000 litara	Indeks porasta, odnosno smanjenja	000 litara	Indeks porasta, odnosno smanjenja	000 litara	Indeks porasta, odnosno smanjenja
Osijek	+2026	104	+15.292	119	+17.318	113
Bjelovar	— 378	80	+18.402	113	+18.024	112
Varaždin	— 449	30	+ 4.607	108	+ 4.108	107
Zagreb	+ 141	102	— 2.198	98	— 2.057	98
Sisak	— 206	84	+ 8.633	117	+ 8.427	117
Karlovac	— 319	31	+ 7.371	113	+ 7.052	112
Rijeka	— 667	80	— 1.013	97	— 1.680	95
Split	— 91	96	+ 8.458	126	+ 8.367	124
SR HR- VATSKA	+ 7	100	+59.572	113	+59.579	109

1) Prema procijenjenim neobjavljenim podacima Zavoda za statistiku SR Hrvatske.

Kod društvenih proizvođača proizvodnja mlijeka u ove posljednje 4 godine u svim područjima uglavnom stagnira, a ponegdje se i smanjuje. Osnovni razlog stagnaciji proizvodnje, odnosno smanjenju, leži u još uvijek neekonomičnoj proizvodnji. Cijene, po kojima su ovi proizvođači realizirali mlijeko, ne pokrivaju troškove proizvodnje. Stoga proizvođači nastoje smanjiti broj krava, podići njihovu muznost i zadržati volumen proizvodnje na dosadašnjem nivou. Ni premije, koje primaju društveni proizvođači za isporučeno mlijeko, iako one predstavljaju oko 25% od ukupne cijene realizacije, ne rješavaju položaj proizvodnje mlijeka u sadašnjim uvjetima.

Iako ne proizvode mlijeko samo za tržište, nego veći dio namjenjuju za samoopskrbu svojih domaćinstava, individualni proizvođači su povećali proizvodnju mlijeka u spomenutom periodu. Indeks porasta proizvodnje mlijeka 1967. u odnosu na 1963. godinu iznosio je kod njih 113 (a 1966. svega 102). Ovaj podatak nas upućuje na postepeno okretanje individualnih proizvođača prema tržištu. Tome su doprinijele osobito povišene cijene za isporučeno mlijeko, kao i nešto aktivnija organizacija otkupne mreže.

Najveći dio poraslih količina proizvodnje (uzevši u obzir obadva sektora) nalazimo u kotarima Osijek i Bjelovar, na koje otpada gotovo 60% od ukupnog porasta proizvodnje mlijeka u ovim kotarima praćen istodobnim smanjenjem broja krava. Smanjenje krava je naročito uslijedilo u kotaru Bje-

lovar, gdje je 1967. zabilježeno preko 8.000 krava manje nego 1963. godine, što ukazuje na porast muznosti krava. Porast proizvodnje mlijeka je naročito uslijedio kod individualnih proizvođača.

Iako ne tako značajan porast proizvodnje mlijeka, kao u Osijeku i Bjelovaru, može se konstatirati i u bivšim kotarima Sisak, Karlovac i Split. U spomenuta tri bivša kotara ukupan porast proizvodnje iznosi oko 24 milijuna litara mlijeka. U ova tri kotara, za razliku od osječkog i bjelovarskog područja, porast proizvodnje je prvenstveno uvjetovan porastom broja krava. Tome treba dodati i utjecaj kojeg je izvršila poboljšana organizacija otkupa, koja je stimulirala pojedina seljačka gospodarstva na držanju krava i ulaganja u tu proizvodnju u cilju poboljšanja svog dohotka.

U svrhu bolje preglednosti lokacije proizvodnje mlijeka izračunali smo godišnju proizvodnju mlijeka po 1 stanovniku u općinama za 1967. godinu.²

Proizvodnja mlijeka po stanovniku pokazuje na moguću potrošnju mlijeka u gradu i na selu, te je ujedno indikator o podmirenju potreba u mlijeku. Kao što je poznato, na tržište ne dolazi cjelokupno proizvedeno mlijeko, već samo viškovi koji ostaju nakon podmirenja domaćinstva.

U općinama, pa čak i u nekadašnjim kotarima, teško je, zbog nepotpunih statističkih i anketnih podataka, kvantificirati veličinu raspoloživih viškova namijenjenih za tržište.

Prosječna potrošnja mlijeka po stanovniku SR Hrvatske daleko je ispod potrošnje u većini evropskih zemalja. Ona je niža i od optimalne potrošnje koju pojedini autori preporučuju, a koja prema Mitrany-u iznosi 217³; a prema Šermanu⁴ 270 litara mlijeka svih vidova godišnje po osobi. Potrošnja, preporučena od strane ovih autora veća je od potrošnje u seoskim domaćinstvima SR Hrvatske u kojima se trošilo 1966 — 151 litra, a 1967. godine iznad 160 litara, kao i od potrošnje u radničkim porodicama Hrvatske (1966 — 124 litara). Potrošnja je u dužem vremenskom nizu oscilirala. Tako je na primjer u seoskim domaćinstvima u 1964. godini potrošnja mlijeka iznosila 178 litara godišnje po stanovniku. Pored toga važno je istaknuti da se pored potrošnje mlijeka u vlastitom domaćinstvu, jedan dio troši i u gospodarstvu, što smanjuje ponudu na tržištu. Količine ove potrošnje ovisne su o cijenama koje postigne mlijeko na tržištu.

U svrhu ocjene viškova mlijeka koji bi mogli biti isporučeni tržištu, u ovoj raspravi uzet ćemo kao grubu orijentaciju da će viškova biti tamo gdje proizvodnja iznosi 200 litara mlijeka godišnje po stanovniku. Ispod 200 litara po stanovniku označava područja gdje se proizvodi najvećim dijelom za potrebe domaćinstava.

Na području bivšeg kotara Osijek općine s preko 200 litara proizvedenog mlijeka po stanovniku u 1967. godini su slijedeće: Beli Manastir (367 l.), Županja (216 l.), Đakovo (217 l.), Slavonska Požega (233 l.), Podravska Slatina (231 l.), 1966. godine u toj grupi bile su uvrštene samo općine Beli Manastir i Slavonska Požega, a 1963. godine ove dvije i još Osijek. U ovim općinama proizvodnja mlijeka posljednjih godina raste, naročito na individualnom

2) Podaci su izračunati na temelju rezultata ankete Statističkog zavoda za stočarstvo iz uzorka koji nije reprezentativan za općine. Radi toga proizvodnja po općinama ima karakter grube procjene, te ju treba uzeti s rezervom.

3 Mitrany: »Economic development in S. E. Europe«.

4) Šerman N.: »Nauka o ishrani«, Beograd 1960.

sektoru. Porast proizvodnje mlijeka je uglavnom posljedica povećanja proizvodnosti. Jedino je u općini Županja porast proizvodnje u 1967. godini bio jednim dijelom posljedica i porasta broja krava.

Na području nekadašnjeg kotara Bjelovar sve općine, sa izuzetkom općine Virovitica, imale su proizvodnju iznad 200 litara po stanovniku. Među njima posebno mjesto po tržišnoj proizvodnji pripada općinama Bjelovar, Čazma i Vrbovec, koje proizvode preko 500 litara po stanovniku. Kotarski prosjek proizvodnje iznosi 377 litara mlijeka po stanovniku, što je najveći prosjek među kotarima u čitavoj Hrvatskoj. Ovako, relativno, visoka proizvodnja rezultira iz prirodnih uvjeta za proizvodnju, proizvođačkih tradicija i afiniteta prema toj proizvodnji, a naročito iz položaja prema tržištu i organizaciji otkupa, te povoljnijih otkupnih cijena.

U nekadašnjem kotaru Varaždin među općine s preko 200 litara za 1967. godinu ubrajamo Čakovec (245 l), Ludbreg (269 l) i Novi Marof (229 l). Ispod toga nivoa su općine Ivanec i Varaždin. I u 1966. godini bio je upravo isti raspored općina. U pojedinim područjima ovog kotara povećanje proizvodnje bilo je uvjetovano porastom broja krava. Povećanje broja krava najintenzivnije je uslijedilo u Čakovcu, osobito u periodu 1953—1964. godine. Kasnije je porast u toj općini bio nešto usporen. Prosjek proizvodnje mlijeka za čitavo područje bivšeg kotara Varaždin iznosi 207 litara.

Na području bivšeg kotara Zagreb u grupu općina s proizvodnjom mlijeka iznad 200 litara ubrojili smo 1967. godine Dugo Selo (524 l), Sesvete (262 l), Jastrebarsko (241 l), Zaprešić (326 l), Klanjec (217 l), Zlatar Bistrica (232 l), Zelina (331 l) i Velika Gorica (459 l). Ovdje se sasvim jasno ističe uloga zagrebačke mljekare i područje jakog potrošačkog centra kao što je to grad Zagreb. Osim toga na čitavom području sve više dolazi do izražaja orijentacija proizvođača na proizvodnju mlijeka u kom smislu postoji i odgovarajuća organizirana akcija društvenih organizacija i stručnih službi na unapređenju proizvodnje.

U kotaru Sisak u ovu grupu općina spadaju sve općine izuzev Siska, Petrinje i Dvora. Potpuno isti raspored imali smo i 1966, pa čak i 1963. godine osim što je u taj izuzetak spadala i Glina.

U karlovačkom području 1967. imali smo slijedeće općine sa proizvodnjom iznad 200 litara po stanovniku: Donji Lapac (230 l), Gračac (244 l), Otočac (231 l), Titova Korenica (286 l) i Vojnić (225 l). 1966. godine u tu grupu nisu spadale općine Donji Lapac i Gračac. U većini općina započeo je 1953 — 1964. godine proces opadanja broja krava, kasnije se to smanjenje zaustavilo, da bi posljednjih nekoliko godina njihov broj opet počeo postepeno rasti.

Na području Hrvatskog primorja i Istre jedina općina sa preko 200 litara mlijeka 1967. godine bila je općina Delnice sa 263 l po stanovniku, a 1966. godine osim nje i općina Buzet. Pad proizvodnje mlijeka u ovom području prouzrokovao je prvenstveno smanjenjem broja krava. Smanjenje krava u periodu 1964—1967. zabilježeno je u ovom području u 13 općina od ukupno 19. Naročito osjetno smanjenje broja krava zbilo se u općinama Buzet, Crikvenica i Pazin. Ovo smanjenje, kao i smanjenje proizvodnje mlijeka, posljedica je naglih migracionih kretanja iz sela u gradove, kao i nepovoljnih prirodnih i ekonomskih uvjeta za ovu proizvodnju. Rezultat djelovanja ovih i ostalih faktora odrazio se na nivo proizvodnje koji za čitavo područje iznosi svega 70 litara godišnje po stanovniku.

U Dalmaciji ne postoji nijedna općina koju bi mogli uvrstiti u grupu općina s proizvodnjom iznad 200 litara mlijeka po stanovniku. Prosjek za čitavo ovo područje iznosi svega 55 litara. Na ovom području glavni razlog ovako niske proizvodnje leži u vrlo lošim prirodnim uvjetima, jer čitavo ovo područje oskudijeva u potrebnoj stočnoj hrani i vodi, kao i u putevima između tržišta i proizvodnog zaleđa.

Na osnovu ovog pregleda može se utvrditi da su najznačajnija područja robne proizvodnje mlijeka smještene u području nekadašnjih kotara Osijek i Bjelovar, kao i u dijelu zagrebačkog područja koje gravitira Zagrebačkoj mljekari. Područja Like, Istre, Primorja i Dalmacije ne raspolažu dovoljnom proizvodnjom čak ni za opskrbu svojeg stanovništva. Gradovi: Rijeka, Pula, Zadar i Split svojom privredom privlače stanovništvo sa sela i svojim rastom, kao i porastom dohotka, povećavaju potražnju za mlijekom. U pojedinim dijelovima jadranskog područja zapaža se izvjestan polagani porast proizvodnje, ali zbog svojih prirodnih i tržišnih teškoća ova područja ne mogu očekivati značajniji porast proizvodnje mlijeka, tim više što se mijenjaju tehnologija konzumnog mlijeka, pakovanje i transport. Mlijeko može prelaziti veće razdaljine, te udaljena proizvodna područja mogu intervenirati svojom robom na ovom tržištu.

OTKUP MLIJEKA I MLIJEČNIH PROIZVODA

S obzirom na postojanje dva sektora proizvodnje količina otkupa je veoma ovisna o strukturi sektora predstavljaju značajni dio ukupnog otkupa mlijeka, ali velika masa individualnih proizvođača svojim usitnjenim otkupom premašuju otkupljene količine društvenih proizvođača.

Prema grubim procjenama potencijalni tržišni višak za oba sektora iznosio je 1967. godine oko 40% od ukupne proizvodnje mlijeka. Taj višak predstavlja razliku između količina proizvodnje i potrošnje mlijeka u seljačkim domaćinstvima. Međutim, cjelokupni višak ne dopiše do tržišta, već se jednim dijelom troši i za ishranu stoke. Količina tog dijela ovisi o ostvarenoj cijeni na tržištu i, ukoliko je cijena povoljnija, raste količina za tržište, a smanjuje se količina za ostale svrhe u gospodarstvu. Pored toga otkupljene količine zavise i o povezanosti područja i tržišta. Ukoliko je tržište bliže, ili bolje povezano putnom mrežom, te ukoliko je razvijenija organizacija otkupne mreže, otkup će biti veći. Ove konstatacije očite su iz svih raspoloživih podataka statistike koji se i ovdje koriste, a potvrđene su i kod drugih ispitivanja, kao npr. kod onih koja vrši Institut za ekonomiku i organizaciju poljoprivrede u Zagrebu.

Prema istim procjenama otkup mlijeka u SR Hrvatskoj predstavlja 1967. godine 25% od ukupne proizvodnje odnosno oko 2/3 od raspoloživog viška; ostalo je utrošeno za lične potrebe proizvođačkih domaćinstava, ili u samom gospodarstvu.

Odnos između proizvodnje i otkupljenih količina mlijeka veoma je različit po područjima. To će nam ilustrirati slijedeći pregled po poljoprivrednim rajonima⁵ SR Hrvatske.

5) Statistički zavod je ranijih godina utvrdio za Hrvatsku slijedeće poljoprivredne rajone: I rajon — Slavonija; II rajon — Centralni dio Hrvatske; III rajon — Lika-Gorski kotar i IV rajon — Jadransko područje. Ovi rajoni subsastavni dijelovi odgovarajućih rajona za čitavu Jugoslaviju.

Tabela 3 — Proizvodnja i otkup mlijeka 1967. godine po poljoprivrednim rajonima SR Hrvatske

Poljoprivredni rejon	Proizvodnja	%	Otkupljene količine	%	% od proizvodnje
I	178	26	81	47	46
II	398	58	75	43	19
III	41	6	5	3	12
IV	67	10	12	7	17
SR Hrvatska	684	100	173	100	25

Izvor podataka: Neobjavljeni procijenjeni podaci Zavoda za statistiku SR Hrvatske.

I otkup⁶ mlijeka, kao i proizvodnja, najvećim dijelom je koncentriran u području I i II poljoprivrednog rajona. 90% otkupljenih količina nalazi se u ova dva rajona.

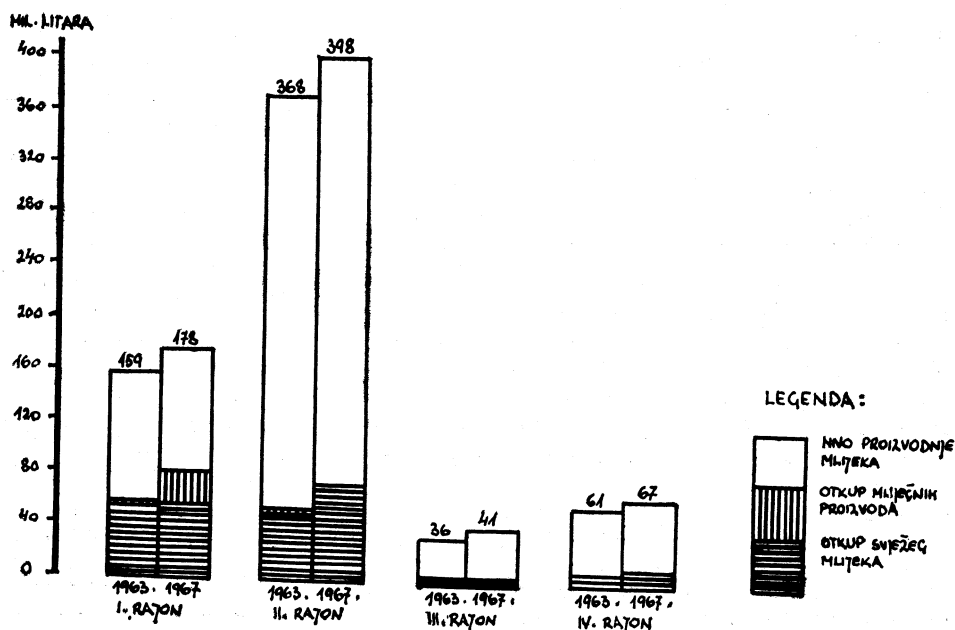
Kao što pregled pokazuje otkup u Hrvatskoj predstavlja svega 25% od proizvedenih količina mlijeka. Preostalih 75% proizvodnje namijenjeno je samoopskrbi proizvođačkih domaćinstava.

Iz pregleda je očito da se odnos između proizvodnje i otkupa mlijeka po područjima jako razlikuje. Stoga ćemo izložiti ove razlike i osnovne karakteristike otkupa mlijeka po pojedinim rajonima. Ove razlike su ilustrirane grafikonom 1.

U području I poljoprivrednog rajona (Slavonija) 1967. godine otkupljeno je 46% proizvedenog mlijeka. 1963. godine taj postotak je bio mnogo manji, svega 38%. Učešće otkupa u proizvodnji bilo bi mnogo manje da nije društvenog sektora, koji iznosi cjelokupno svježe i prerađeno mlijeko na tržište. Otkup s društvenog sektora učestvuje sa 70% u ukupnom otkupu na ovom području.

U I poljoprivrednom rajonu otkupljuje se pretežno svježe mlijeko. U 1967. godini ovo predstavlja 71% u otkupu svih vidova mlijeka. Društveni proizvođači isporučuju 42% u obliku mliječnih prerađevina, a 58% u svježem obliku. Ranijih godina su i kod društvenih proizvođača prevladavale mnogo veće isporuke svježeg mlijeka. Međutim, zbog nepovoljnih cijena otkupa svježeg mlijeka, oni su se sve više orijentirali na preradu mlijeka u mliječne proizvode. Dok je 1963. godine društveni sektor isporučio 41 milijun litara svježeg mlijeka i svega 28 tona maslaca, 1967. godine bilo je otkupljeno 33 milijuna litara svježeg mlijeka i 511 tona maslaca. Maslac i sir su naročito 1963, 1964. i 1965. godine imali veoma povoljni odnos prema cijeni mlijeka. Međutim zbog slabije kupovne moći potrošača, kao i zbog jeftinijeg maslaca iz uvoza proizvođači su posljednjih godina daleko oprezniji i sve više prelaze na proizvodnju i ostalih kvalitetnijih proizvoda.

⁶ Otkup obuhvata samo one količine koje su otkupljene putem otkupnih organizacija, a nisu uključene one koje individualni proizvođači prodaju u međuseljačkom prometu ili na seljačkoj pijaci.

Grafikon 1 — Grafički prikaz proizvodnje i otkupa mlijeka i mliječnih proizvoda po poljoprivrednim područjima SR Hrvatske — 1963. i 1967. godine

Individualni proizvođači u ovom rajonu prodaju mlijeko uglavnom u svježem obliku. Posljednjih godina su porasle otkupljene količine od 14 miliona litara 1963. na 24 miliona litara 1967. godine sa čitavog ovog područja od individualnih proizvođača. Porasle količine posljedica su povoljnijih otkupnih cijena. Individualni proizvođači su više reagirali na cijene nego li društveni proizvođači, iako je indeks porasta cijena svježem mlijeku 1967. u odnosu na 1963. godinu bio isti u oba sektora. Cijena realizacije kod društvenih proizvođača nije pokrila troškove proizvodnje a kod individualnih, iako niža, gotovo je pokrila ove troškove.⁷ U poljoprivrednoj proizvodnji na individualnom sektoru najvažnije je ostvarenje dohotka. Kod njihovog načina proizvodnje nisu uključeni svi elementi iz strukture troškova, ili neki elementi terete proizvodnju u manjem iznosu, kao npr. troškovi stočne hrane. Zbog većeg korištenja ispaše i otpadaka na individualnim gospodarstvima troškovi po 1 kravi su niži, nego li kod društvenih proizvođača. Pored toga broj krava i obim proizvodnje mlijeka je veoma malen za normalnu robnu proizvodnju, te dozvoljava ovakav način držanja krava i tehnologije. Kod krupne društvene proizvodnje mlijeka velikog obima ovi elementi se računaju u punom iz-

7) Ovi okvirni odnosi u proizvodnji mlijeka privatnog i društvenog sektora egzistiraju u našoj poljoprivredi sa interesantnim razlikama po rajonima, podrajonima uz permanentne promjene koje je potrebno pratiti i izučavati u interesu razvoja proizvodnje i tržišta mlijeka.

nosu. Međutim tržište ih još ne priznaje sasvim, dok ima dovoljno mlijeka iz seljačke proizvodnje. Zato društveni proizvođači nastoje unaprijediti tehnologiju, kako bi ostvarili rentabilnu krupnu proizvodnju mlijeka.

Najveći broj općina u ovom području isporučuje za otkup prepo 5 milijuna litara mlijeka. To su slijedeće općine: Beli Manastir, Osijek, Đakovo, Slavonski Brod, Županja i Vinkovci. Među njima odskaače općina Osijek koja isporučuje preko 14 milijuna litara mlijeka, kao i općina Beli Manastir sa oko 25 milijuna litara. Na području ove dvije općine smješten je velik broj krava društvenog sektora, kao i dvije velike mljekare.

II poljoprivredni rajon je, kao što smo ranije vidjeli, najznačajnije područje proizvodnje mlijeka, jer se tu proizvodi 60% ukupne proizvodnje u SR Hrvatskoj. Međutim u otkupu ovo područje učestvuje sa svega 43%, dakle manjim postotkom nego li I rajon. Ovako nizak nivo robne proizvodnje posljedica je visokog stupnja samoopskrbe individualnih gospodarstava. Ovo područje zbog svoje napučenosti kao i zbog velikog broja poljoprivrednih stanovnika još je uvijek orijentirano na ovakav način proizvodnje. Po prirodnim uvjetima, kao i po tradicijama i sklonosti proizvođača, ovo područje može jačim djelovanjem potražnje, kao i interesantnijim cijenama postati daleko značajnije sirovinsko područje za mljekare, nego što je to danas.

S ovog područja je 1967. godine otkupljeno svega 19% (1963. i 1966. 17%) od ukupno proizvedenog mlijeka. Ono iznosi 86%, a 14% otkupa dolazi od društvenih proizvođača. Mlijeko se otkupljuje gotovo u cjelini u svježem obliku. Prerađuju mliječne proizvode vrše mljekare koje otkupljuju svježe mlijeko. Prodaja svježeg mlijeka s društvenog sektora porasla je od 7,8 milijuna 1963. godine na 10,7 milijuna 1967. godine — Indeks iznosi 138. Prodaja mlijeka od strane individualnih proizvođača porasla je od 44 milijuna 1963. na 64 milijuna litara 1967. godine — indeks 145. Na ovakav porast, naročito kod individualnih proizvođača, utjecao je porast cijena.

Međutim, upoređujući porast otkupljenih količina sa individualnog sektora I rajona sa porastom u II rajonu, vidi se da su otkupne cijene u II rajonu rasle sporije nego kog onih u I rajonu, a to se odrazilo na polaganijem porastu otkupljenih količina. Upoređujući razmještaj otkupnih područja ovog rajona sa područjem I rajona možemo zapaziti da je I rajon, osobito njegov istočni dio mnogo homogeniji. U području II rajona postoje područja koja zbog velikog stupnja samoopskrbe isporučuju za otkup malene količine mlijeka. Sjeverozapadno područje ovog rajona raspolaže velikim brojem krava i u apsolutnom izrazu velikom proizvodnjom mlijeka. Međutim, zbog velikog broja poljoprivrednog stanovništva i proizvodnje samoopkrbnog karaktera, tržište dobiva malene količine. Pored ovih momenata na nizak otkup u tom kraju djeluju i udaljenost od tržišta, nedovoljna mreža puteva kao i slabije djelovanje otkupnih organizacija.

Na velikom dijelu ovog područja djeluje najveća naša mljekara — Zagrebačka mljekara. Ona obavlja otkup mlijeka pretežno od individualnih proizvođača. Otkup od individualnih proizvođača raste posljednjih godina. 1963. ova mljekara je otkupila 43 milijuna, a 1967. godine 63 milijuna litara. To je postignuto prvenstveno povoljnijim cijenama i kooperativnim odnosima između mljekare i proizvođača, organiziranjem otkupnom mrežom, opremom u sabiralištima itd. Međutim otkup s društvenog sektora se smanjio.

Ova mljekara je 1963. godine otkupila 14 milijuna litara, a 1967. taj se otkup smanjio na svega 9,5 milijuna litara mlijeka.

Iako otkup mlijeka raste na čitavom ovom području, nisu još iskorištene sve rezerve za daljnje povećanje. Relativno velike količine mlijeka otkupljene su 1967. godine u općinama Bjelovar (4 mil.), Vrbovec (4,6 mil.), Dugo Selo (3,7 mil.). U Grubišnom Polju otkupljeno je 5,6 milijuna litara. Najviše je 1967. godine otkupljeno u Đurđevcu — 11 mil. i u Velikoj Gorici 10 milijuna litara mlijeka. Pa ipak, kad uporedimo odnos otkupljenog mlijeka i poljoprivredne površine u nekim od ovih općina koje imaju najviše proizvedenog mlijeka s nekim stranim zemljama, dobivamo nepovoljan odnos. Tako na primjer u općini Bjelovar koja se ubraja među naša najbolja područja, po proizvodnji mlijeka, otkupljuje se 10 do 12 puta manja količina mlijeka po jedinici poljoprivredne površine, nego li u Zapadnoj Njemačkoj i Švicarskoj.

U III poljoprivrednom rajonu 1967. godine otkupljeno je svega 5 milijuna litara mlijeka što je manje od otkupa u jednoj općini II rajona kao što je na primjer Grubišno Polje, gdje je otkupljeno 5,6 milijuna litara.

Iako je otkup mlijeka 1967. u III rajonu u odnosu na 1963. godinu porastao (indeks — 129), ovo područje spada među regije s najvećim stupnjem samoopskrbe domaćinstava mlijekom. Svega 12% proizvedenog mlijeka daje se za otkup. Otkup se vrši pretežno od individualnih proizvođača. U ovom području mliječni proizvodi se ne otkupljuju (osim direktnog iznošenja manjih količina na lokalne pijace), već samo mlijeko u svježem obliku.

Nizak nivo proizvodnje za tržište posljedica je slabih komunikacionih veza, velike udaljenosti od tržišta i nedovoljne organizacije otkupne mreže. Jedino je proizvođačima uz željezničku prugu i veća naselja omogućeno prodavati mlijeko. Zato, samo razvoj putne mreže i organizirani otkup mogu ubrzati ukupnu proizvodnju i proizvodnju za tržište. S druge strane ovo područje je mnogo pogodnije za tov stoke, kao i za izradu mliječnih preradevina koje bi po svojoj specifičnoj tehnologiji bile pogodne za plasman na bliža tržišta.

U IV poljoprivrednom rajonu (jadransko područje) proizvodnja mlijeka je nedovoljno razvijena, te se većim dijelom ne iznosi na tržište. 1967. godine prodano je otkupu svega 10,6 milijuna litara, ili 17% proizvedenog mlijeka.

Vrlo loši prirodni uvjeti, kao i vrlo slabo razvijena putna mreža otežavaju veću proizvodnju i otkup mlijeka, iako postoji veliki pritisak potražnje.

Otkup svježeg mlijeka, stimuliran povećanom cijenom porastao je 1967. godine sa 56% u odnosu na 1963. Otkup mlijeka od društvenih proizvođača stagnirao je. Međutim, u ovom sektoru nešto više nego ranijih godina, otkupljene su nešto veće količine sira, zbog povoljnijih cijena.

Ovo područje nema uvjeta za mnogo veću proizvodnju mlijeka, jer osim loših uvjeta za proizvodnju, proizvođači se sukobljavaju s konkurencijom pakovanog mlijeka s dužim trajanjem, mliječnih napitaka i ostalih mliječnih proizvoda, koje na ovo područje isporučuju mljekare iz sjevernog dijela Hrvatske, što je interesantno osobito u ljetnoj sezoni kad je tražnja u kulinaciji. Ova područja bila bi i dalje interesantna za preradu raznih specijalnih sireva i drugih proizvoda.

ZAKLJUČCI

Na temelju izloženog mogu se istaći neki osnovni zaključci:

1. Proizvodnja mlijeka u Hrvatskoj nalazi se pretežno u rukama individualnih proizvođača. Njene su karakteristike: maleni broj krava po gospodarstvu, loša pasminska struktura, niska muznost krava, a zbog samoop-skrbnog karaktera proizvodnje samo se manji dio iznosi na tržište. Proizvodnja se postepeno povećava zahvaljujući povoljnijim cijenama i boljoj organizaciji otkupne mreže.

Proizvodnja mlijeka na društvenom sektoru u SR Hrvatskoj posljednjih godina stagnira. Osnovni razlog za ovakovo stanje je negativan financijski rezultat u ovoj proizvodnji, kao i konkurencija mlijeka sa individualnog sektora.

2. Za tržište najinteresantnija područja nalaze se u bivšim kotarima Osijek, Bjelovar, Varaždin, a dobrim dijelom Zagreb i Sisak. Ovdje možemo izdvojiti slijedeće općine sa značajnom proizvodnjom: Bjelovar, Čazma, Vrbovec i Dugo Selo, koje proizvode preko 500 litara mlijeka godišnje po stanovniku.

3. Područja južno od Save proizvode neuporedivo manje količine mlijeka. Ne računajući neke općine po otocima najmanje proizvode općine obalnog područja, godišnje ispod 100 litara po stanovniku.

4. Otkup sa područja I i II poljoprivrednog rajona predstavlja 90% od ukupno otkupljenih količina mlijeka u Hrvatskoj. U području I rajona na visoki nivo otkupljenih količina djeluje društveni sektor, koji iznosi na tržište cjelokupnu proizvodnju mlijeka i mliječnih proizvoda.

II poljoprivredni rajon po razmještaju otkupnih područja heterogeniji je od I rajona. Sjeverozapadno područje ovog rajona raspolaže velikim brojem krava i značajnom proizvodnjom mlijeka. Međutim, zbog velikog broja poljoprivrednog stanovništva samoopskrbe mlijekom, tržište dobiva malene količine mlijeka. U ostalom dijelu, naročito u području gdje djeluje Zagrebačka mljekara, otkup je znatno porastao.

5. Područja III i IV rajona su siromašna u otkupnim količinama. Ova područja nemaju velikih perspektiva za porast otkupa, naročito otkad imaju pojačani priliv trajnijih oblika mlijeka i mliječnih proizvoda iz mlijekom bogatijih područja.

6. Porast potražnje mlijeka i mliječnih proizvoda od strane nepoljoprivrednog stanovništva, uz stimulativne cijene za proizvođače, može najznačajnije djelovati na porast ukupne proizvodnje mlijeka i proizvodnje za tržište u onim područjima koja imaju najpovoljnije prirodne i saobraćajne uvjete.

7. Obzirom na vrlo rasprostranjena otkupna područja i usitnjene količine otkupa od individualnih proizvođača, uloga mljekara postaje sve veća u kvalitetnoj organizaciji otkupne mreže s čvrstim ugovornim odnosima između mljekara, društvenih i individualnih proizvođača. Otkupno područje će biti racionalnije i homogenije ukoliko se individualni proizvođači postepeno orijentiraju u robne proizvođače. Ova orijentacija će ići u korak s porastom potražnje mlijeka od strane nepoljoprivrednih stanovnika.